

BALLA BÁLINT

A Magyar Október transzcendens távlata

1956 eseményeiről számos hiteles dokumentumból és megbízható tudományos forrásból értesülhetünk. Ez bátorított fel arra, hogy ezúttal rendhagyó módon szóljak e tárgyról, azaz nem mint szociológus, aki maga is foglalkozott Októberrel tudományos távlatból.

Rendhagyó lesz írásom először is tárgyválasztásával és mondanivalójával, a forradalom egyének és közösségek életét megváltoztató, azóta is tartó sorsformáló kihatásairól szólok, és ez óhatatlanul is szétfeszíti a szaktudományosság kereteit, – különösen, ha előrebocsátom, hogy e kisugárzás elemi erejét az októberi forradalom transzcendens jellegével igyekszem indokolni. Ebből adódóan írásom műfaja is rendhagyó lesz: témámat nem szigorúan vett szakértekezésként tárgyalom, hanem bölcséleti és spekulatív elemekre is támaszkodom majd, és mondanivalóm háttereként a személyes élmények sem fognak hiányozni.

A Magyar Október kisugárzása

Ha a Magyar Október messze ható kisugárzására gondolok, az évek múlásával egyre erősebb bennem az az érzés, hogy Októberünk transzcendens távlatú esemény – vagy pontosabban: transzcendens távlatú is – volt és hogy hatása éppen azért olyan nagy, mert a tapasztalatilag nem érzékelhető események rugója az emberi léten túlmutató Istenkeresés volt, vagy hogy még tovább menjek: mert az Istent kereső emberek cselekményláncolatában maga Isten lépett be a történelembe, nyúlt bele a társadalom sorsába.

Tisztában vagyok azzal, hogy minderről nehéz racionálisan követhető okfejtések szintjén szólni, különösen olyanok előtt, akik azoknak az

eseményeknek nem is voltak – mert nem is lehettek még – részesei és tanúi. Mégsem tehetek másként, minthogy megkísérlem a róluk szóló vallomást, s ezért azzal kezdem, ami könnyebben átadható sőt általános ismert is, mert történelmi tény. Az 1956-ról szóló beszámolók kiemelik, milyen jelentősek voltak e nagy megmozdulás vallási vonatkozású tartalmi momentumai.

A hitélet, a vallásos érzés megnyilatkozásai hosszú évek ebbéli elnyomatása után elemi erővel törtek elő az emberekből: a templomok megteltek emberekkel akárcsak a temetők is; a vallásos jellegű ünnepnapok a forradalom eseményeinek középpontjába kerültek, nem egy nagy felvonulásnak szinte vallásos jellege is volt; a nemzet hasonló figyelemmel fordult egyházi vezetői felé, mint a forradalom politikai vezéregyéniségei felé, sőt néhányuk kiszabadítása, illetve egyházi funkciójába való visszahelyezése része volt magának a forradalomnak.

ide tartozik a forradalom erkölcsi tisztasága: a gyűlölködés és bosszúállás hiánya és az embereknek embertársaikhoz, az élet javaihoz való megváltozott, megtisztult viszonyulása. Az Evangélikus Élet 1956. november 4-i számának vezércikkében Dr. Keken András ez utóbbiról így ír:

„Istennek adunk hálát azért, hogy Budapest népe ezekben a napokban úgy viselkedett, ahogyan egy Istenben hívő és az Ő akaratát tiszteletben tartó közösségnek viselkednie kell. Ne lopj – így szól Isten egyik parancsa –, és mi láttunk kilőtt üvegű, nyitott kirakatokat, melyeknek árukészletéhez senki hozzá sem nyúlt. Magadért bosszút ne állj – ez is Isten parancsa, és mi nem láttunk olyan embert, aki egyéni elégtételt vett volna sérelmeiért. Ne gyűlölködjél – ez is alapvető Isteni tilalom, és mi nem is hallottunk egyetlen olyan kiáltást, mely faj, felekezet, társadalmi osztály vagy politikai párt ellen irányult volna.

Ne ölj – mondja az ötödik parancsolat, és mi átértük ezekben a forró napokban azt a csodát, hogy a nép fiai csak maguk és az igazság érdekében fogtak fegyvert, nem azért, hogy öljenek, hanem azért, hogy védelmezzék az ártatlanokat, a fegyverteleneket és magát az igazsá-

got, a nép szabadságának és az ország függetlenségének kétségbevonhatatlan igazságát, s ezt olyan hallatlan önfeláldozással tették, melyet csak az ügy igazságának forró élménye adhat az embernek.”

Ez a ma talán kissé patetikusnak tűnő, de az akkori helyzetet és a megítélésével foglalkozó közhangulatot híven jellemző idézet segít abban, hogy tulajdonképpen mondanivalómhoz eljussak, de az eddig említettek ehhez a mondanivalóhoz viszonyítva másodlagosak. A vallásosság tömeges kifejezésre juttatása, a közerkölcs változása külső megnyilvánulása annak, hogy 1956 októbere mint eseménysorozat maga volt transzcendens jellegű és jelentőségű.

A „transzcendens” fogalmat legalább kétféleképpen értelmezhetjük itt. Először, szűkebb értelemben úgy, hogy meghaladja az emberi tapasztalás lehetőségeit, és kihatásaiban túlviszi az emberi cselekvést korlátozó megkötöttségeken. Másodsor messzebb vivő értelemben úgy, hogy azon Istennek az egyéni emberi sorsokba, sőt a történeti-társadalmi létbe való irányváltoztató beavatkozását értjük. Mindkét értelemben jogos a „transzcendens” fogalmának használata, mert elmondhatjuk, hogy ama rövid két hét eseményei messze túlmutatnak az egyéni, de a közösségi lét korlátozott egzisztenciaalakítási lehetőségein és távlatain.

De mondhatjuk azt is, hogy olyan eseményeknek voltunk tanúi, mint-ha Isten jelent volna meg akkor: először az ujjongó öröm fényességében, majd haragvó, apokaliptikus viharzásban. Mondanivalóm talán érzékletesebb lesz, ha az ember egyéni léte felől kísérlem megközelíteni.

Az Isteni tökéletesség képére teremtett, de ugyanakkor számtalan gyarlósággal, gyengeséggel sújtott ember léte szüntelen küzdelem az ezáltal adott két pólus, a tökéletesség és az esendőség, a végtelen és a semmi között, mint ezt a nagy gondolkozók megnyilatkozásai is igazolják Szent Ágostontól Pascalig, s mint ahogy erről kissé más nyelvezettel a modern filozófiai antropológia is beszél. Az ember, ha nem is mindennap, de kiemelkedő pillanataiban és jelentős tetteiben meg-

kívánja és nem egyszer meg is tudja mutatni, hogy léte törpe voltától, szűkös körülményei közül az Isteni tökéletesség pólusa felé törekszik.

Ekkor születnek a gondolkozás, a tudomány és a művészet kiemelkedő művei, akár csak a hősi áldozatvállalás és az önmegtagadásig menő szeretet nagy cselekedetei. – Nos, Isten beavatkozását a történelemben úgy tudjuk elképzelésünkkel megközelíteni, hogy ennek feltételeként tekintjük azt, hogy emberek nemcsak mint egyének, hanem nagy sokaságban és egy időben, egy közös eszmény felé fordulva igyekeznek magatartásukban, cselekvésükben egy, az emberi léthatáron túlmutató magaslat felé emelkedni.

Ha így nézzük témánkat, akkor 1956 októbere először is negatív módon volt transzcendens: Bár a forradalmat hordozó erőkben nem volt – nem is lehetett – határozott, tudatos és egységes közakarát arra vonatkozóan, hogy milyen is legyen a magyar társadalom, de egységes volt a megmozdulás mint tiltakozás a szovjet rendszer talmi, áltranszcendens ideológiája és gyakorlata ellen. A kommunista mozgalomnak is megvan ugyanis a maga világi töltésű kvázi transzcendens dimenziója, mert vezetői homályosan érzik, hogy az ember erről a távlatról egészen sohasem tud lemondani.

Így azután nem nehéz ezt a hamis transzcendenciát felfedeznünk: először az elméletben, amely kilátásba helyezi a kommunizmust, mint az ember fejlődésének boldog társadalmi beteljesedését és végcélját, és azután – 1956-ig különösen kirívó megnyilatkozásokban – pszeudovallási gyakorlatában: a szocialista szentek örök életet ígérő patetikus kultuszában, az ájtatoskodó tömegfelvonulásokban és ceremóniákban, és az egész mozgalom hamis, kikényszerített hitbuzgalmában.

A magyar forradalom kíméletlenül leleplezte a társadalom-Istenség bálványai köré font látszat-transzcendens mítoszvilágot, „szent” szobrokat és ikonokat távolított el s kereste mind-ehelyett egy messzebb menő, hitelesebb és hihetőbb transzcendencia távlatát. S ha ez utóbbinak nem is maradhatott sok nyoma, a vallásosság említett akkori megnyilvánulásai mögött, gondolom, főként erre a mélyebb igényre bukkanunk.

Ha a forradalom transzcendens dimenziója után kutatva továbblépünk és nemleges, tagadó és tiltakozó megnyilatkozása után a pozitív, a fogható változásokat hozó távlata felé fordulunk, akkor elsősorban magát a forradalmat, mint tényt kell megneveznünk – azt, hogy kitört, és azt, ahogyan elterjedt. Hadd kíséreljem meg ennek a megfoghatatlannak tűnő folyamatnak a megmagyarázását, ebben az írásban ezúttal kivételesen a szociológiát segítségül híva. Úgy vélem, Max Weber hatalomszociológiai gondolatai kulcsot jelentenek problémánk megértéséhez.

A hatalmat – mondja Max Weber – mindazok az esélyek teszik ki, melyek abból származnak, hogy valaki az akaratát az érintettek vonakodása ellenére is keresztül tudja vinni, függetlenül attól, min alapszik ez az esély. A hatalom tehát más, sokkal kevésbé jogszerű és sokkal foghatatlanabb, mint weberi rokonfogalma, a „legitim uralom”, mert ezt az utóbbit többek között az jellemzi, hogy csak meghatározott körben és meghatározott szabályok keretében érvényesíthető.

Nos, októberig Magyarországon a hatalom totális jellegű volt, hiszen birtokosai semmilyen jogszabály által nem korlátozottan és bárkivel szemben a legteljesebben ki tudták kényszeríteni akaratukat, mert a Weber által idézett hatalomgyakorlási esélyüket a gazdasági, politikai és katonai eszközök teljessége biztosította.

Ez a totális hatalom mégis úgyszólván egyetlen éjszakán összeomlott és pontosan ebben láthatjuk a transzcendencia közbejöttét, a numinózum felvillanását. Mert miért is omlott össze ez a roppant hatalom?

Azért, mert a kényszerítő eszközök totalitása is csak addig biztosítja a hatalmat, amíg a hatalomnak alávetett emberek a hatalom kényszereit respektálják, mert félnek, hogy vonakodásuk büntetést von maga után, és mert ez a büntetés az élet, a legbecsesebb földi érték kioltásából is állhat és – tudjuk az akkori idők történelméből – nem egyszer állt is. Ez a félelem a hatalom kényszereszközeinek bevetésétől biztosít minden hatalmat és kiváltképpen a sztálini típusú társadalmi rendszer hatalmát.

De ha egyszer az ember – vagy mint Októberben az emberek nagy sokasága egyszerre – képes kimutatni és a hatalom birtokosait képes meggyőzni, hogy a hatalom kényszereit nem veszi tudomásul, mert egy még ennél a roppant hatalomnál is erősebb értékrendszernek veti magát alá, azaz végső fokon: mert egész életét is kockára teszi, akkor már nem kényszeríthető a hatalom szolgálatára, legföljebb a halálra.

„Aki képes meghalni, azt nem lehet kényszeríteni”, mondja Seneca és Radbruch, századunk egyik jeles német jogbölcselője, őt idézve hozzáteszi a hatalmon lévők címére: „A te hatalmad semmi egyéb, mint az én félelmem. Minden hatalom a neki alávetettek készséges vagy vonakodó elismerésén nyugszik.”

Októberben egy nép hajlandó volt lemondani legbecsesebb földi kincséről, életéről is, mert a hatalomtól való függetlenséget, a szabadabb és emberibb életmódot olyan döntő értéknek tartotta, hogy érte az életet is kockára tette. Ezzel beigazolta, hogy életét végső soron a földi egzisztencián túlmutató, azaz transzcendens eszmények vezérlik. Mi ez, ha nem az ember Istenkeresésének megnyilvánulása?

A következmény pedig, egy győzhetetlennek hitt hatalom megingása, sőt időleges összeomlása. Ez mintegy Isten válasza az ember áldozatvállalására, beavatkozása egyének és társadalom életébe, s egy olyan fordulat a történelem folyamatában, mely messze ható és hosszabb távon mindenképpen kedvező változásokat hozott.

Az embernek Istenhez való folyamodása egzisztenciális kérdésekben, kiállása a léten túlmutató és túlvezető eszmények és értékek mellett, majd pedig az emberi sors útjának ezt követő gyökeres megváltozása, mely mintegy Isten válasza az ember Istenkeresésére – mindez, tudjuk, nem is ritka jelenségegyének életében, de népek életében is előfordul. Történelmi fordulópontot jelentenek az ilyen változások, gondoljunk csak a nagy francia vagy az amerikai forradalomra és különösen napjaink Lengyelországra.

A lengyel nép vértelen forradalma, közösségi sorsának nagy fordulata elképzelhetetlen és megmagyarázhatatlan volna a lengyel nép mély vallásossága, a politikai és gazdasági eseményeket is átható közösségi Istenkeresése nélkül. Az ember a tökéletesség felé való vonzódásában ugyanis közbenső állomásokat, közvetítő erőket is keres és mivel a gyarló, szűkösségekkel sújtott egyéni élet legfőbb segítői és biztosítói a különféle társadalmi közösségek, élükön a családdal és a nép, a nemzet közösségével, ezért a tökéletesedésnek, az Istenkeresésnek a társadalmi-nemzeti közösség az egyik legfontosabb „hordozóhulláma”.

Történelme sajátosságai miatt a lengyel nép gondolkodásmódja példázza ezt talán a legvilágosabban és legkövetkezetesebben. Az egész lengyel történelmet áthatja a közösségi, nemzeti méretű és ihletettséggű Istenkeresés, az egyetemes emberi értékeket valló misszionárius elhivatottság-tudat, a kereszténységért szenvedő és áldozatot vállaló helytállni-, küzdeni-, szenvedni- és szabadulni akarás eszméje. Mickiewicz, egyik legnagyobb nemzeti költőjük fejezte ki ezt legerőteljesebben és szép kifejezést adott ennek az eszménynek A lengyel nép és a lengyel zarándokok könyvében.

Ezt a bensőséges viszonyt az Istenkereséshez Lengyelországban ma is lépten-nyomon tapasztalhatjuk. Tanúskodik róla szívós és eredményes kitartásuk, bölcs mértéktartásuk minden, nehézség és fenyegetettség közepette, a hatalom hátrálásra késztetése pusztán az emberek eltökéltsége alapján, minden erőszaktól mentesen –, de tanúskodik erről a hétköznapiak millió jele is: az állandóan telt templomok – melyek egyben a nemzeti eszmények legbiztonságosabb otthonai is –, a nappal virító, mindig friss virágerdő és az esti mécesestüzek a számtalan régi és új nemzeti és vallásos kegyhelynél, a szabad téren nyilvánosság előtt is térdeplő, zsoltárokat éneklő és közösen imádkozó emberek sokasága.

Nálunk, magyaroknál a közösségi Istenkeresésnek ez az eszméje sosem volt olyan tudatos és annyira gyakorlati hatékonyságú, mint a lengyeleknél, bár a nemzeti elhivatottságtudat a „kereszténység védőpajzsa” eszménye köré fonódva, ha torzultan is, de hatott még a

huszadik században is. A magyarság transzcendens feladatának eszméjét azonban ennél a napi politikai jelszóvá süllyedt gondolatnál sokkal nemesebben fejezte ki Széchenyi István, kinek programja volt – mint azt Szerb Antal összefoglalja – „olyanná tenni a magyart, amilyen alakban a teremtő tervében szerepel” (Magyar irodalomtörténet, 6. kiadás. 319 1).

Széchenyi ugyanis így foglalta össze nemzetünk feladatait s ezzel a magyar közösségi Istenkeresés lényegét: „Az emberiségnek egy nemzetét megtartani, sajátságait, mint ereklyét megőrizni s szeplőtlen mineműségében kifejtetni, nemesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve, végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni...” (uo.)

Nem valószínű, hogy abban a milliós tömegben, amely 1956. október 23-án nemet mondott a zsarnoki hatalomnak és megdöntötte az ál-isten kultuszát, bárki is Széchenyinek erre a mondatára gondolt volna. És mégis mennyire találóan fejezik ki ezek a szavak annak a programnak a lényegét, amelyet a forradalom erői kerestek, még ha azalatt a rövid hét alatt csak homályos körvonalalaiban bontakozhatott ki! 1956 transzcendens esemény volt, mert a magyar nép a fennálló elégtelen kényszer-kollektív létformát meg akarta szüntetni és az Istenkeresés távlatából akarta a közösségi fejlődés új, specifikusan magyar programját megfogalmazni.

Bár akkor ez az Istenkeresés csak fellobbanás volt és nem válhatott a lengyelekéhez fogható tartós lángolássá, mégis annyi ereje volt, hogy a hatalmat alapjaiban ingatta meg. Ne mondjuk, hogy minden hiábavaló volt, mivel az előző rend visszaállt. Eredeti teljességében és formájában a hatalom nem tért vissza Magyarországon, gyöngesége 1956 óta mindazok előtt nyilvánvaló, akik 1956-ra emlékeznek és akik ezért tudják, hogy ez a nagy világrendszer csak hatalmon és félelmen alapul, s hogy ami a rendszer egy pontján egyszer megtörtént, annak megismétlődését a jövőben sem lehet a lehetőségek közül kizárni.

Októbert követően ezt természetesen sokáig nem lehetett megtapasztalni, sőt egészen másképpen kellett látni. A szenvedés és a kilátástalanság időszaka következett. Ha a forradalomban Istent keressük, akkor november 4-e után az ótestamentumi, a népét sújtó Istent véljük felismerni. Az ország elveszett, úgy kellett érezni és az egyének sorsa is ezt látszott megerősíteni. Ahogyan a forradalom ujjongása felemelte az embereket, úgy zuhantak most lefelé. Mennyi egyéni egzisztencia szenvedett hajótörést: a munkahely elvesztése, általános létbizonytalanság, üldöztetés, menekülés, börtön, halál.

De ezek után jött lassan a kibontakozás. 1956 transzcendens jelentőségére vall az is, hogy a látszólagos sikertelenség ellenére sok minden megváltozott éppen az 1956-ban felvetett eszmék és követelések szellemében, mivel a hatalom nagyon is megértette Október jelentőségét és, ha soha nem is szólt róla jellegéhez és horderejéhez méltóan, annál inkább akként cselekedett. Az így beállt kedvező változásokra elég csupán röviden utalni, hiszen általánosan ismert és elismert tényekről van szó.

Lényegesen változott magának a hatalomnak a jellege: korábbi totális uralmát sohasem volt már képes visszaállítani. Az erőszak helyett kénytelen egy széles szövetségi rendszer keretében nagyobb mértékben jóváhagyásra támaszkodni. A hivatáséletben háttérbe szorult a származás miatti diszkriminációs gyakorlat. Egy kezdetben sokat támadott, de ma már erősen megszilárdult új gazdaságpolitika (melynek alap gondolatai szintén 1956-ra nyúlnak vissza) pozitíven hatott nemcsak az életszínvonal alakulására, hanem az emberek mindennapi életére, szabadabb mozgására is. ismert jelenségek a kulturális élet viszonylagos nyitottsága és az 1956 előtti helyzethez képest megjavult utazási lehetőségek is.

Mindez természetesen igen kevés 1956 végső célkitűzéseihez és a nyugati világ intézményesen biztosított szabadságaihoz képest. A mai Magyarországon élők átlagának helyzete azonban minden, ennél reálisabb összehasonlítást kibír, legyen ez az összehasonlítási alap akár saját 1956 előtti helyzetünk, akár a keleti világ bármely más pontjának állapota.

Vessünk azonban egy pillantást Magyarországon túlra is, hogy a forradalom transzcendens jelentőségét és ebből fakadó messzi kisugárzását még jobban érzékelhessük. Azt látjuk, hogy a forradalom leveretése ellenére a keleti tömb legkülönbözőbb vidékein továbbhatott, karszti bűvópatak módjára kereste az útját, erjesztette és erjeszti a kibontakozást. A Forradalom például közvetlenül hatott Romániában, s nemcsak az ottani magyarság körében. A független román külpolitika egyik legfőbb alapja pedig mai napig is az a tény, hogy a megszálló csapatokat a magyar események hatására kivonták Romániából.

Késleltetéssel, az 1968-as Prágai Tavasz idején, érlelődött be Október hatása Csehszlovákiában és vált nyilvánosan deklarált tényé, mennyire népszerű volt Nagy Imre személye és politikája. A Szovjetunióban a magyar 1956 hatott a grúzok és az örmények nemzetiségi öntudatára, az ukránokra és a balti népekre, nem utolsó sorban pedig lényegesen hozzájárult az orosz Emberi Jogok mozgalma kifejlődéséhez.

Végül ne feledjük, hogy Kína alapvetően új nemzetközi orientálódását minden valószínűség szerint jelentősen befolyásolták a Szovjetunió magatartásával kapcsolatban szerzett, Kína számára részben negatív (bánásmód a baráti, szövetséges országokkal), részben pozitív (a Szovjetunió rászorultsága intervenciója morális támogatására a tömbön belül, s az ebből fakadó presztízsveszteség) 56-os tapasztalatok. És last but not least a lengyelek a maguk módján tartják napirenden 1956 Októberének kérdéseit.

Október hatásai a nyugati magyar világban

S most forduljunk a Nyugaton élő magyar közösségek felé. Az októberi forradalom talán itt hozta a legalapvetőbb változásokat. Ezek nagy jelentősége csak lassan bontakozik ki előttünk, a sorsszerűség e téren is jó ideig csak negatívumokból – kétszáz ezer ember szétszórattatásából, hányódásból, sőt egyéni tragédiákból –, látszott állni. Hogy azonban ma, negyedszázaddal Október után mindenfelé a világon összejövünk, magyar közösségi életet élünk, és hogy Októberről nem-

csak mint történelmi eseményről, hanem mint eddigi és jövő életünket alakító fordulatról is beszélhetünk – ez is a Forradalom kisugárzása.

Ezt egyébként ki-ki saját sorsa alakulásán elgondolkozva mint egyén is meg tudja állapítani. A legtöbbünk életében az Októberi Forradalom az az esemény, melyre visszavezethetjük, hogy ma itt vagyunk és hogy egészen más életformában élünk, mint azt tettük vagy tehattük volna Magyarországon. Közvetve még a második nemzedékre is áll ez.

Szabad legyen egy személyes körülményre hivatkoznom: Azt, hogy idekint élek és hogy életem egészen más, mint odahaza volt, magam is 1956 Októberének köszönhetem, pedig kilenc évvel később jöttem csak ki. A Forradalom felkavart. Isten az életemet majd utána az egzisztenciámat mentette meg, s én elkezdtem azon gondolkodni, mi az életem célja, értelme? Ez vezetett a hatalom, a társadalmi rend bírálatainak kísérleteihez, majd a szociológia műveléséhez –, először az ott-honi keretekkel való kiegyezés lehetőségei után kutatva, majd ennek az útnak lehetetlenségét átlátva, 1965 óta idekint.

A Forradalom transzcendens távlatát a máig vezető események tükrében jobban, mert objektíve kitapasztalhatóan tudjuk érzékeltetni az idekinti magyar vonatkozású élet vizsgálatával, mint a hazáival. Ha a transzcendencia jele, hogy az ember egy döntő, sorsszerű időpontban önmagán túlmutató – Istenkereső – magatartásra képes, akkor a transzcendencia megnyilvánulása az is, hogy egy ilyen egyszeri eseménynek tartós kihatásai vannak az egyén, sőt esetleg utódai életére is.

Ez a kihatás abból adódik, hogy az esemény gyökeresen új életkeretek megteremtéséhez vezet, hogy az ember valamilyen hosszútávú – egész életre szóló, sőt talán a saját nemzedékén is túlmutató – elkötelezettséget vállal, melynek nyomán újfajta közösség kel életre. Ilyen közösségi élet keletkezett 1956-ot követően idekint Nyugaton, menekült magyarok ezreinek egyéni életrajzbeli törései és távlati elkötelezettsége nyomán. És ha lehetséges volt a transzcendens jellegű események két lépcsőjéről beszélni; az ember önmagát meghaladni akaró

Istenkereséséről és mintegy Isten válaszáként, beavatkozásaként, a sors alapvető megváltozásáról –, úgy ilyesmit fedezünk fel nemcsak maguknál az októberi eseményeknél, hanem negyedszázados kisugárzással az idekinn magyar közösségek életében is.

Egyrészt itt van számtalan ember gyökeresen megváltozott egyéni élete, közte sokuk máig sem szűnő megváltozni- és felemelkedni akarása, másrészt – mintegy eredményként, Isten válaszáként – egy korábban el nem képzelhető magyar közösségi élet. S vajon az nem mondanivalónkba vág-e, hogy az idő múltával ez a közösségi élet egyre inkább a hitélettel is foglalkozó szervezetek köré tömörül?

Negyedszázad múltán világosan látjuk, történelmünknek milyen korszakalkotóan új, pozitív ténye – milyen szerencse a szerencsétlenségben –, hogy a világ minden részén nagy számban élnek magyarok, kiknek jó része eredményesen beilleszkedett befogadó országa társadalmába és ugyanakkor tartja a magyarsághoz fűződő kapcsolatait is. Ez az eddigi történelmünkben egyedülálló tény többek között a következő előnyöket – vagy legalábbis esélyeket – nyújtja nemzeti szempontból:

1. Oldódott és oldódik eddigi történelmünkre oly jellemző kulturális és politikai elszigeteltségünk a világtól.

Csak ha századunk első felének magyarellenes nemzetközi közhangulatára gondolunk, mérhetjük fel helyesen 1956 eseményeinek nagy horderejét. A Forradalom nemcsak nekünk magunknak adott 1848–49 után először több önbecsülést, hanem a nemzetközi közvéleményben is nem szűnő rokonszenvet ébresztett Magyarország iránt; az 1956-os menekültek nemzedéke pedig hathatósan járul hozzá ahhoz, hogy az érdeklődés irántunk ne szűnjék meg.

Ezenkívül, nyugati egzisztenciánkból adódó nagyobb „nyitottságunk” segít korábbi provincializmusunkat levetkőzni, melynek egyik velejárója régebben az volt, hogy pátriánk határai között részben túlbecsültük nemzeti jelentőségünket, részben beteges önsajnálatra voltunk hajlamosak.

2. Az 1956-os nemzedék nagy érdeme új típusú nyugati magyar társadalmi bázisok létesítése az októberi értékrendszer égisze alatt, mégpedig a korábbi emigrációs hullámok csoportjainak részbeni integrálása mellett. Ez a nemzetközi távlatokban is gondolkozni és cselekedni képes magyar társadalom iránymutatás és út a világba az ország és az utódállamok magyar népe számára. Már csak pusztán léte is befolyásolja a hivatalos hazai politikát.

Gondoljunk csupán a hazautazások adta tájékozódási lehetőségekre. Noha az annak idején az 1956-osok hazautazását lehetővé tevő rendelkezésnek a devizaszerzés volt az indítóoka, az eredményhez az is hozzátartozik, hogy a tömeges látogatások nyomán az otthonlak alapos és tartós informálódási forráshoz jutottak.

Ezt fokozza a fordított földrajzi irányú mozgás: a viszonylag liberális, kiutazási lehetőségek tömeges anyagi realizálása elképzelhetetlen volna a mintegy támaszpontokat képező nyugati magyarok segítségnyújtása nélkül. Ezáltal az egész hazai magyarság élete alapvetően és pozitíven megváltozott az 1956 előtti viszonyokhoz képest. Emlékeztetőül gondoljunk csak azoknak a keleti népeknek az utazási és tájékozódási lehetőségeire, akiknél nem volt egy 1956-hoz fogható esemény.

3. Mindez a talán legfontosabb harmadik szemponthoz vezet: A külföldi magyarság a maga regionális, kulturális és szakmai sokrétűségében olyan szellemi tényezőt képez, mely nélkül a szovjet rendszerbe kényszerített hazai és utódállamokban élő magyarság identitásbiztosítása, kulturális tútelése sokkal nehezebb volna. Annak segítségével, hogy sajtója, tudományos és szépirodalmi könyvkiadása, iskoláztatási intézménye, egyházi, kulturális és politikai élete van, az idekinti magyarság a nemzet egyetemessége érdekében életbevágó funkciókat képes ellátni. Vessünk egy pillantást e funkciók legfontosabbjaira:

a) Az idekinti magyarság híd az odahaza veszélyeztetett nemzeti öntudat és kulturális identitástudat jobb megőrzése felé vezető úton. Ez a híd legalább két dimenzióban működik. Földrajzilag összeköti a

Közép-Európán kívül rekedt, öt országra osztott magyarságot egy egységes magyar kulturális kollektív személyiség keresésében s ezáltal a Széchenyi által megfogalmazott nemzetmegtartó feladatvállalás útját is megnyitja. Az idő dimenziójában pedig igyekszik politikai okokból kallódó szellemi értékeket megőrizni és átmenteni eljövendő szabadabb otthoni nemzedékek részére.

b) Az idekinti magyar szellemi gócpontok azonban közvetlenebb formában is segítik, segíthetik a határokon túl élőket: felvilágosító és tájékoztató szolgálatot jelentenek az otthoniak számára. Adott esetben fórumot biztosítanak otthon meg nem jelentethető munkák részére és műhelyként működnek új alternatívák kidolgozása során. Ilyen funkcióval a nyugati magyarság némi pluralizmust juttat érvényre a hivatalos centralizáló kultúrpolitikával szemben.

c) ilyen módon mintegy ellenőre is a hazai rendszernek, melynek álláspontját az ottani hivatalos körök sem hagyják figyelmen kívül –, sőt hézagpótló ténykedést is folytat otthon tabuizált, de magának a rendszernek is fontos, azonban nyíltan szóvá nem tehető kérdésekben (nemzetiségi kérdés).

Összegezzük: A nyugati magyar társadalom, mint az otthoni nem hivatalos közvélemény támasza és szószólója és mint a rendszernek mintegy területileg kihelyezett ellenzéke új esélyeket jelent nemzeti létünket érintő kérdések megfogalmazásában és kifejezésre juttatásában. Mindez 1956 transzcendens méretű eseményeiből fakad és e nagy Forradalom messzi kisugárzását bizonyítja.

Mindez azonban természetesen nem kész tények sorozata, hanem sok tekintetben csak lehetőség és sajnos nemegyszer nem, vagy nem kellően kihasznált lehetőség. Októberi megemlékezésünkön ne övezzük mesterséges dicsfényel azt, ami sokszor gyarló, elhibázott – mert emberi – ténykedés és ne hunyjunk szemet afölött sem, hogy akad tétlenség, széthúzás és a hatalommal való elvtelen fraternizálás is.

Ha Októberre gondolunk, látnunk kell, hogy egy forradalom nem automatikusan, hanem csak áldozatvállalás árán képes győzni. Ezért

nekünk is – akik valamilyen módon mindnyájan Október kedvezményezettjel is vagyunk – tennivalónk és felelősségünk van Október ügyében.

A tennivalókat e helyen lehetetlen volna részletezni, de ez nem is szükséges, mert körvonalaik felismerhetők az elmondottak alapján. Csupán egyetlen lényeges pontot szeretnék megemlíteni. 1956 Októberének negyedszázados évfordulója – már önmagában is jelzi, hogy nagy változásnak nézünk elébe, hiszen nemzedékváltás előtt állunk. Az idekinti magyarság legfőbb feladata most az utánunk jövő nemzedék bevezetése a munkába, hogy az tovább folyhasson addig, amíg arra szükség van, azaz egy szabadabb otthoni magyar élet intézményes biztosításáig.

Ez a munka két okból is igen nehéz lesz. Először is számszerű lehetőségeink jóval kisebbek, hiszen 1956 százezres menekülttömegeivel ellentétben az utánpótlás mindkét szóba jövő forrása nem éppen bővízü: sem a kinti második nemzedékben nem pótlódik megközelítően, sem az előtte járók létszáma (nagyon sokan csak laza kapcsolatban maradnak ugyanis a magyar kultúrával), sem pedig az újabb kiérkező csoportok nem közelítik meg az 1956-osok számarányát.

Másodszor tartalmi, orientációs változás is mutatkozik. A két utánpótlási réteg egyikének a tagjai sem rendelkeznek – életkorbeli és életrajzi okokból nem is rendelkezhetnek – olyan hatalmas, tartósan motiváló személyes élményanyaggal, mint amilyent ml kaptunk az Októberi Forradalomtól.

Ismeretes, hogy még az intakt, önálló állami léttel és egységes kultúrterülettel rendelkező társadalmak nemzedékváltási problémái is jelentősek s nemegyszer konfliktusokat és töréseket okoznak nemcsak a családokban, hanem egész társadalmakban is. idekint! védtelen kisebbségi kultúránkban, az állami lét és az egységes nyelvi kultúra hátterét nélkülöző miliókben a nemzedékváltás gondjai még nagyobbak lesznek.

E feladat megoldásához ez a kis írás nem szolgálhat kész recepttel, keletkezésének indítéka azonban, egy ünnepi összejövétel 1956 tiszteletére. Iránymutató segítséget nyújt. Minél hitelesebben élünk ml, az első nemzedék tagjai. Október eszmél és az azokat tápláló transzcendens értékrend alapján, minél inkább képesek vagyunk az utánunk jövőknek megmutatni, hogy 1956 Októbere nemcsak történelmi dátum, hanem mindig megújuló ihletés! forrás a jövőhöz is, annál valószínűbb, hogy sikerülhet Október mondanivalójának megőrzése és alkotó továbbvitele.

Ha elfogadjuk, hogy Október mondanivalója legbelső magjában transzcendens, akkor ezzel azt is jelezzük, hogy végső soron egzisztenciánk nemzeti kereteit is transzcendálja, azaz túllépi – és oda utal, ahol az ember nemzeti közössége keretein túl is az egyetemeset, a tökéleteset, Istent keresi. Így talán könnyebb a válaszuk, ha az utánunk jövők megkérdik, mit kezdjenek ők 1956 Októberével?

Ha Október mondanivalójáról kellene nagyon röviden szólnom a mai fiataloknak és mindazoknak, akiknek nincsenek személyes tapasztalataik, sőt talán történelmi ismereteik sem 1956-ról, ezt tanácsolnám: Állítsátok életeteket valamilyen egész személyiségieket átfogó szent cél szolgálatába, készen az érte való áldozatra úgy, ahogyan annak idején sok ezren, ha kellett, életüket adták Október eszméiért vagy pedig úgy, ahogyan azt a Ti életetek megkívánja.

Ez a gondolat egyúttal vigasztalást rejt magában, ha borúlátás környékez meg nemzeti ügyeinket illetően.

Mert ha kétségek gyötörnek, hogy elhullik és elfogy mindaz, ami idekint nemzeti identitásunk megőrzése érdekében teremtdött, mielőtt odahaza újra kivirágoznék az élet, akkor kezdődik a hit uralma és gondolataink visszatérnek a kiinduláshoz: Az emberi életnek s így a társadalomnak és a történelemnek is Isten az ura. Ezért kérhetjük ugyan, de nem kérhetjük Tőle számon egy bizonyos közösségi létforma győzelmét vagy akár fennmaradását is. Minden mégoly nemes, számunkra mégoly kedves nemzeti vagy más közösség emberi mű is,

ezért hiányos és mulandó. A transzcendencia távlatából egyedül Isten Országá maradáó.

(1982)

(Nyugati Magyar Tanulmányírók Antológiája, EPMSZ, 1987)